

Utazás Karinthy SAS-koponyája körül

Az Utazás a koponyám körül¹ Karinthy Frigyesnek egy méltán híres regénye, amelyben elmeséli agydaganatának történetét az első tünetek jelentkezésétől, a diagnózis felállításán át egészen a műtétig és az azt követő lábadozásig. Betekintést nyerünk a korabeli budapesti, bécsi, valamint stockholmi egészségügy világába, illetve megismerkedünk a népszerű Karinthy körülvevő, családtagokat, barátokat, munkatársakat, művésztársakat, kávéházi ismerősöket és még sok más felvonultató népes társasággal, akik mind kapcsolatba kerültek Karinthyval valamilyen formában a betegsége idején. A regény szinte minden színterén találkozunk a „beteg ember” felé irányuló pozitív és/vagy negatív szuggesztiókkal, melyekkel szemben azonban írónk korántsem védtelen sőt, az esetek többségében felismeri és elemzi ezeket a mozzanatokat, melynek során nemcsak arról győzi meg az olvasót, hogy remek író és humorista, hanem arról is, hogy nem melleleg még SASilag is kiválóan képzett.

Dolgozatomban ilyen SAS-csemegék közül fogok szemezgetni, valamint bemutatok néhány olyan részletet is, amelyeken keresztül nagyon jól érzékelhető, hogy egy kritikus állapotú beteg hogyan értelmezi és dolgozza fel az őt körülvevő kiszámíthatatlan és kontrollálhatatlan valóságot, amelynek ki van szolgáltatva adott helyzetében.

A tünetek megjelenése

Az első tünetek (émelygés, hányás, fejfájás, hallási hallucinációk – dübörgő vonatok hangja) jelentkezése után Karinthy több orvos ismerősét is felkereste, akiknél jellemzően így vagy ehhez hasonlóan zajlott a vizsgálat:

„Az orvos, akinél fél óra múlva jelentkezem, meg se vizsgál. Felét se mondhatom el a tüneteknek, fölényesen legyint. Nincs itt, drágám, se fülhurut, se gutaütés. A lélekkutató bácsit is hagyjuk egyelőre. Magának nikotinmérgezése van. Azonnal beszüntetni a cigarettát.” (26.o.)

Az ilyen típusú közlések egyrészt azt közvetítik írónk felé, hogy a probléma egyáltalán nem komoly, ezért nem is igényel tüzetesebb kivizsgálást, ami betegségének ebben a szakaszában éppen „kapóra jön” számára, hiszen még ő is meg van győződve arról, hogy csak valami semmiségről lehet szó, hiszen vele nem történhet komolyabb gond. Másrészt azonban a fentebbi kijelentéssel az adott orvos azt is sugallja, hogy mindenki más, aki eddig foglalkozott Karinthyval, az nem megfelelően hozzáértő, rossz kezeléseket alkalmaztak, és ezzel bár feltételezhetően saját hitelét próbálta erősíteni a korábbi orvosokkal szemben, éppen ellenkező hatást ér el vele, hiszen ha ők tévedtek, akkor ugyanannyi esélye van annak is, hogy az ő elmélete sem helytálló.

Nem sokkal később, egy következő orvosnál találkozik először írónk az eddigiektől eltérő szakértői reakcióval az állapotára vonatkozóan:

„Most egyszerre ünnepélyes lett és szűkszavú. A szokásos kopogtatás, vérnyomásmérés és információk után egy másik fülészhez küldött leletet kérni, egyébként nem volt hajlandó nyilatkozni.” (32.o.)

Ez az első olyan orvosi megnyilatkozás a regény folyamán, ami már azt sejteti, hogy komolyabb problémáról van szó, mint azt eddig gondolták volna, azonban a korábbi „legyintések” és Karinthy tagadó álláspontjának fényében, ez azt a hatást éri el, hogy írónk teljesen bizalmát veszti az orvosok iránt:

„Bosszantott ez az oktalan titokzatosság, végre is rólam van szó, nem róla, nem nekem kell alkalmazkodnom az ő „orvosi” módszeréhez, hanem neki az én jogos kívánságaimhoz. [...] Rögtön és szívesen elhatároztam, hogy nincs ennek semmi értelme, majd én magam csinállok diagnózist.” (32.o.)

Ebben a részletben megjelenik az ekkoriban még jellemző autoriter típusú orvoslásnak köszönhetően a tájékoztatás hiánya is, ami ugyancsak elutasítást vált ki a betegből. Ez a fajta orvosi viselkedés a korszellemhez méltóan végigvonul az egész regényen.

A betegség felfedezése

Mikor Karinthy meglátogatja Bécsben azt a klinikát, ahol felesége dolgozik a zárt osztályon, az ottani környezettel és betegekkel való találkozás erőteljes szuggeszióinak hatására megdöbbentő felfedezést tesz (bár ennek jelentőségére csak jóval később eszmél majd rá):

„E pillanatban villan át rajtam: tudom már. Az én arckifejezésem jutatta eszembe a sápadt, szórakozott arc, az enyémet, ahogy az utóbbi időben, a tükörben látni szoktam reggel, borotválkozás közben. Két lépést teszek, megint megállok. Vigyorogva, kérkedő grimasszal fordulok a feleségemhez, mint aki viccel, könnyedséget játszva henceg:

- *Aranka – nekem agydaganatom van.*
- *Menjen már a hülyeségeivel – nem szégyelli magát? Mint egy elsőéves orvostanhallgató.*
- *Hogy érti, hogy orvostanhallgató?*
- *Úgy. Ez egy régi tapasztalat, enélkül nem is megy a tanulás. Az elsőéves orvosnövendék előírásosan keresztülmegy minden betegségen, amivel szembekerül. Himlője van és kolerája és tüdővérsze és rákja, sorrend szerint, ahogy a könyvben olvassa, vagy ahogy a klinikákon látja.” (40-41.o.)*

A helyzet abszurditása miatt nem meglepő Aranka hitetlenkedése, reakciójával azonban teljesen elbagatellizálja a szituációt, főhősünk egészen úgy érezheti magát a végére, mint egy képzelgő tinilány, aki egy kórházban tett látogatása után súlyos betegség tüneteit kezdi felfedezni magán, hogy a figyelem középpontjába kerülhessen. Így, bár megérezése helytálló, Karinthy továbbra is a lelkes elutasítás állapotában marad.

Látásának rohamos romlása miatt azonban, felkeresi szemészét, ahol a következő jelenet játszódik le a vizsgálat közben:

- *„Ejha! apuskám! – csúszik ki a száján, nem ijedten, inkább szinte vidáman, mint mikor ritka példányt talál a bogarász, akinek számára, ha munkában van, nincs más a világon, csak a tudomány és annak örömei.” (43.o.)*

Ehhez a részlethez, nincs is mit hozzátenni, Karinthy jó SAS módjára elemzi önmaga számára a szemész-ismerős kijelentését. Ugyanennek a jelenetnek a folytatása:

„Az asztra ereszi a műszert, oldalt kapott fejjel elkomolyodva, megütközve néz, mintha hirtelen idegenné váltam volna. A vizsgálóbíró nézhet így, mikor jó barát kerül elébe, hivatalosan, súlyos és ritka bünténnyel vádolva.

- *A szemfenék tele van vérrel. Ekkora vércsomók. Egész duzzadt a papilla.*

Szólanul ülök, a látomás tovább tart. Igen, szólanul ülök, mint a gyilkos, akit leleplezett a detektív, nem tudok védekezni, pedig azt hittem, ártatlan vagyok. De a szemfenék tele van vérrel! Sajnálom a zsebkéssel vérnyomokat látok: egy szót se! Ön most itt marad, nem mozdul, amíg behívom a hivatalos nyomozóbizottságot.” (43.o.)

Karinthy itt nagyon jól érzékelteti, ahogy kedves ismerősből, egy csapásra „esetté” változott a szemész számára, és ilyenkor már nincs helye barátkozásnak. A „nyomozók” és „vádlott” (a későbbi kórházi tartózkodások során pedig, „börtönőrök” és „elítélt”) metaforák innentől visszatérő elemei a történetnek. Ezek egyrészt általánosságban kifejezik „a beteg ember” kiszolgáltatott és kontrollvesztett állapotát, másrészt pedig, konkrétan ebben a példában rímelenek azokra az érzésekre is, amelyek az elutasítás szakaszából, a düh szakaszába átlépőnél lehetnek jellemzőek a súlyos betegség elfogadásáig vezető úton („a betegség büntetés, én nem vagyok bűnös, miért pont én lettem beteg, ez igazságtalan, méltatlan stb.”).

A fentebbi jelenet után, valóban egy egész orvos-bizottság kezdi vizsgálni a szemész által talált „ritka példányt”:

- *„Gratulálok, tanársegéd úr. Kitűnő diagnózis. Klasszikus eset. Gratulálok.*
- *Ó... professzor úr... az ön klinikáján lettem szemorvos...*

Halkan szólalok meg:

- *Uraim...*

Mindnyájan felém fordulnak. Mintha csak most eszmélnének rá, hogy a szemem és annak hirtelen az érdeklődés központjában került papilláján kívül magam is jelen vagyok.” (44.o.)

Újabb szemléletes példája annak, amikor az orvosok viselkedése azt implikálja, hogy „csak” egy izgalmas esetet látnak és közben figyelmen kívül hagyják, hogy az adott esethez egy ember is tartozik, akinek az univerzális tünettán mellett, egyedi érzései, motivációi, attitűdjei és viselkedései vannak.

Ezután további vizsgálatokat végeznek, majd ezek eredményéről kiállítanak egy leletet, és ezt átadják Karinthynek, hogy vigye el egy klinikára:

- *„Nagyon köszönöm... nagyon kedves... vagyis mit akartam mondani... tudja, ugyebár, hogy ezek a... ezek a vérzések... esetleg agydaganatra...*

Gyorsan a szavamba vág.

- *Ugyan kérem, mondtam már, hogy sok mindenféle lehet. Soha nem kell kombinálni. Különben is ahhoz az kellene, hogy szédüljön és hányjon és mindenféle reflex... de szó sincs róla, rég láttam ilyen jó színben. Hát ugye, nem felejt el bennünket? na sietek, alázatos szolgája.” (45.o.)*

Ebben az esetben sokkal jobb lett volna, ha az orvos időt szán arra, hogy megbeszélje a beteggel, hogy vannak-e más tünetei is, és ha igen, akkor mik ezek, illetve milyen előzetes információ vannak arról, hogy mi mindent jelenthetnek. Ezek hiányában, tudtán kívül megerősíti Karinthy legnagyobb félelmét, és ráadásul magára is hagyja utána ezzel az érzéssel, lehetőséget sem hagyva a felmerültek megvitatására.

Ezt követően, mivel írónk nem kapott választ kérdéseire, azt teszi, amit a hozzá hasonló információéhes betegek többsége tenne – saját maga csillapítja éhségét:

„Negyedóra múlva ott ülök a könyvtárban. Négy könyvet válogatok ki, két külföldi, két magyar szerző. „Daganatok”, „Az emberi agy”, „A fejfájásokról”, „A központi idegrendszer szomatikus elváltozásairól”. [...] Fél kettőre körülbelül tudom, ami érdekelt. [...] „Ezek a daganatok előbb-utóbb feltétlenül halálra vezetnek...” [...] „A műtéti beavatkozás halálozási arányszáma ezek után és mindent tekintetbe véve, sajnos, még mindig hetvenöt-nyolcvanöt százalékra becsülhető.” (45-46.o.)

Azonban evés közben azt nem veszi figyelembe, hogy amikor számára eddig ismeretlen ételeket fogyaszt, akkor szüksége lenne valakire, aki segítségére van abban, hogy csak azokat az ételeket válogassa ki, amelyek nem mérgezőek, és abban is tanácsot ad, hogy milyen módon kell elfogyasztani ezeket az ételeket. Az éhes beteg azonban nem kér tanácsokat, nem válogat az információk svéd-asztalán, mindent felfal és nagy valószínűséggel gyomorrontást kap.

A betegség felfedezésétől a végső diagnózis felállításáig

Miután elkezdenek terjedni a hírek Karinthy környezetében, az állapotára vonatkozóan, valami megváltozik körülötte:

„Eleinte képzelődésnek igyekszem hinni, ha az emberek gyorsan megfordulnak utánam. Ismerősök kutató arccal néznek rám, gyöngédebbek, felugranak, hogy a kabátomat felsegítsék. Várakozó kíváncsiság feszül körülöttem. (51.o.) [...] Mások, akik rendszeren továbbmennek, ha találkozunk, most megállnak, beszélgetni kezdenek, holott nincs semmi mondanivalójuk. Már képtelen vagyok észre nem venni, hogy kutatva vizsgálják az arcom.” (52.o.)

A környezet ilyen jellegű reakciói megerősítik a beteg-státuszt, és ezzel a beteg önmagáról alkotott képe is sérül, hiszen azt közvetítik felé, hogy valami megváltozott, jelen állapotában ő már nem is ugyanaz a személy.

A következőkben több olyan jelenet is lejátszódik, amikor kiderül Karinthy számára, hogy olyan emberek (ismerősök, orvosok stb.) is jól informáltak az ő állapotáról, akikkel nem is beszélt erről. Az, hogy az ő részéről kontrollálatlanul terjednek róla szóló, személyes információk, tovább fokozza a kiszolgáltatottság érzését, azt implikálja, hogy a dolgok tőle függetlenül, az ő befolyásán kívül történnek, nem része annak a csoportnak, akik a gyógyulásáért tesznek, tanult tehetetlenség alakulhat ki. Egy példa a fentiekre, egy sokadik vizsgálat alkalmával:

„Egyszerre csak eszembe jut, hogy B.-nél voltam, a másik Gyulánál két jó barát közül, a laboratóriumban, és röntgenképet csináltunk a koponyámról. Szóba hozom ezt.

- *Hogyne, már nálam vannak a képek – bólint gyorsan.*
- *Ugyan, már itt is vannak – no, és van folt az agyvelőn?*
- *Nincs. Különben még jobban is megnézzük...*
- *Hátha egyszer nincs, miért kell még jobban... Különben, ha nem csalódom, csupa negatív reflexet talált a papillán kívül...*
- *No igen, igen...*
- *Tehát sehol semmi jel...*
- *Itt volna talán ez a dizmetriás... ezen még gondolkodom... Holnap mindenesetre tessék feljönni.” (53-54.o.)*

Ebben a részletben ismét látjuk, az orvos részéről való tájékoztatás elmaradását is, ami tovább növeli a beteg bizonytalanságát és bizalmatlanságot szül azáltal, hogy azt üzeni, hogy biztosan van probléma, ráadásul ez a probléma súlyos, de ezt nem kívánja megvitatni az érintettel. Az orvos viselkedésének háttérében feltehetően csak az van, hogy a beteg érdekében szeretne minél körültekintőbben eljárni, és nem akar elhamarkodott következtetéseket tenni, azonban Karinthyban kifejezett ellenállást vált ki ez a hallgató fölényesség:

„Holnap mindenesetre nem megyek fel. Ez az ember nem tetszik nekem. Az a benyomásom nem szeret. Mások milyen kedvesek, évdőnek, enyelegnek, bíznak bennem, ha látják, hogy valami negatív, örülnek neki, nem nyomoznak tovább, együtt drukkolnak velem a jó eredményért. Ez meg egyenesen szeretné, hogy ha baj volna, addig nem nyugszik, míg nem talál valamit.” (54.o.)

A sok orvos közül az első igazán pozitív élménye Karinthynek a bécsi klinika vezetőjével, Pötzl tanár úrral van, amikor először találkoznak:

„Orvosi dolgokról szó se esik, mégis pár perc múlva olyan biztonságban kezdtem érezni magam, mint a vergődő hajó utasa, aki értesül, hogy a kapitány személyesen vette kezébe a kormánykereket. Szobát akar nyittatni a vizsgálat tartamára, de rögtön beleegyezik abba is, hogy két naponta éjszakára hazamehessek a szállodába.” (80.o.)

Nagyon jó, hogy Pötzl időt szán arra, hogy megismerkedjen betegével, és röviden személyes dolgokról beszélgesse vele. Nyilván tudja, hogy szerzőnk még hosszú ideig a klinikán fog tartózkodni, így nem történik szakmai mulasztás, ha az orvosilag releváns kérdéseket csak néhány órával később teszi fel. Ezzel a viselkedéssel bizalmat ébreszt és növeli a beteg együttműködési szándékát is. Az is dicséretes, hogy mindezek után egy kettős kötéssel némi kontrollt ad írónk kezébe azáltal, hogy lehetővé teszi számára, hogy valamennyi időt a klinikán kívül töltsön, ezzel is fokozza az együttműködési hajlandóságot és csökkenti a tanult tehetetlenséget is. Erre vonatkozó érzéseit Karinthy is megfogalmazza:

„Ez a látszatszabadság tartja bennem a lelket a most következő héten. Különben elveszettnek érezném magam.” (81.o.)

A beteg ember megváltozott körülményeihez Karinthy esetében itt még az is hozzáadódik, hogy immár egy másik országba, másik városba került, olyan kórházba és orvosok közé, akik nem ismerik őt, nem beszélik az anyanyelvét (bár Karinthy kiválóan beszél németül). Talán ennek is köszönhető, hogy a kórház, mint börtön metafora ezen a ponton már az inkvizíció elemeivel is kiegészül:

„...megint csak mint a bűnös, akinek hivatalos ítélete még nem érkezett le, de már el van marasztalva, büntetését tulajdonképpen már megkezdte. Maga a börtön (persze csak analogiam, a magamfajta impresszionista szemével) külső látszatra erősen emlékeztet a régi, inkvizíció korabeli intézményekhez. Élvezettel hasonlítgatom a vizsgáló műszerekkel zsúfolt szobákat kínzókamrákhoz, minden képet innen veszem. Megállapítom, hogy szobámban olyan magas van az ablak, mint ezekben a pincékben volt [...] És ettől fogva görcsösen és feszülten figyelni kezdek, résen vagyok, vigyázok. Megfontolom minden szavam és mozdulatom. [...] már úgy viselkedem, mint a gyanúsított.” (81.o.)

Bár az inkvizícióhoz való hasonlítgatás csak játéknak indul Karinthy részéről, hogy átkeretezze helyzetét, azonban még így is sikerül saját negatív szuggesztíójának hatása alá kerülnie. Jól

példázza ez a részlet azt az állandó készütségi helyzetet (alarm-állapotot) is, ami gyakran jellemző kritikus állapotú betegek esetében.

Igaz még hivatalos diagnózisa nincs írónknak, de mire eljutottunk idáig a történetben már számos olyan üzenet érkezett felé, amiből világossá válhatott számára, hogy valóban súlyos a helyzet. Ehhez képest a következő történik, amikor viccelődik egyik vizsgáló orvosával:

„...szinte haragosan rám szól: Ich muss Sie aufmerksam machen, Sie sind schwer krank – Sie sollten nicht so lustig sein. [Fel kell hívnom a figyelmét arra, hogy Ön súlyos beteg – nem kéne ilyen vidámnak lennie.²] Kicsit csendesebb leszek, de hazakéredzkedem ebédre. A kocsiban sértődötten dohogok. Schwer krank [súlyos beteg] – nevetséges! Hiszen még nincs diagnózisom! mi köze hozzá? majd ha diagnózisom lesz, úgy fogok viselkedni, ahogy illik. Egyelőre beteg vagyok, semmi több. Betegállomány, különben ugyanannyi, mint más úriember.” (84.o.)

Érthetetlen az orvos reakciója; attól hogy valaki beteg (vagy „súlyos beteg”), miért ne lehetne vidám, miért ne tréfálhatna, ha ahhoz van kedve, és ezzel nem rontja a gyógyulási esélyeit? Ráadásul Karinthy egy humorista, tehát ha adott helyzetében megfosztják őt attól, hogy humorizáljon, akkor személyiségének egy alapkövétől is megfosztják. Ezt végiggondolva talán már nem meglepő, hogy ennek az egy mondatnak a hatására miért kezdte el újra tagadni állapotát („ha a súlyos betegség azzal jár, hogy többé nem lehetek önmagam, akkor én nem lehetek súlyos beteg”). Ebből az ismételten elutasító hozzáállásából, hazalátogatása során, egyik budapesti orvos-ismerőse zökkenti ki Karinthyt, nyers őszinteségével, miután megvizsgálta látását:

- *„Orvosi kötelességem közölni kedves mesterrel, hogy amennyiben tíz napon belül nem vágatja ki az agyvelejében fejlődő daganatot, három hét alatt véglegesen megvakul. Úgy tessék érteni, hogy teljesen. Mint az éjszaka.*

Nem szólok, mégis felemeli a kezét, mint aki még nem fejezte be.

- *Pardon. De ez csak az első tünet lesz. A teljes megvakulás. Utána, további két hét múlva sorban, egymás után jön a többi... teljes bénulás... megbutulás... és végre...*
- *Köszönöm, ne tessék folytatni. Megértettem, tanár úr.” (93.o.)*

Ebben a részletben minden egyes szó olyan, mint egy-egy pofon. Kíméletlenül vázolja, hogy mi várható, ha elmarad a kezelés, ráadásul kijelentő módban fogalmazva, amivel azt sugallja, hogy mindez biztosan be is fog következni. Ezen kívül elhangzik a „végleges” szó is (nem lehet visszafordítani), valamint háromszor is ismétli azt, hogy „teljesen” (nincs átmeneti megoldás, egy lehetséges kimenetel van, és ez a legrosszabb). Fontos kiemelni, hogy korábban mindenütt csak látásromlásról volt szó, itt hangzik el először az, hogy „megvakulás” (még hozzá teljes), a nyomaték kedvéért kétszer is. Ezek mind-mind erősen negatív szuggesztíók, azonban jelen kontextusban a kívánt hatást érik el (Karinthy belátja, hogy már nincs mód halogatásra), mivel nagy meglepetést okoznak az eddigi köntörfalazó, feltételes módú megfogalmazásokhoz képest.

Mielőtt továbbmennénk a stockholmi történésekre, még egy érdekes mozzanatot szeretnék kiemelni a bécsi tartózkodás idejéből. A végső diagnózis ismertetésekor Pötzl tanár úr elnyomott egy ásitást, és Karinthy detektálta ezt. Sokunknak ez egy meglehetősen negatív szuggesztíó lenne, amely az orvos teljes érdektelenségét fejezné ki számunkra, ehhez képest azonban írónk a következőképpen reagál:

„Ó, milyen közel került hozzám ezzel, hogy megértem egyszerre, ó, milyen igaz részvétet érzek, olyan igazat, mint ő velem! Igen, igen, drága dolgos társam, a bűn és butaság ellen való harcban –

rajtakaptalak, ásítottál, ne nyomd el, ne szégyelld! Ó, hogy ismerem ezt az ásítást! szüntelenül zakatoló, álmatlan, embertelen munka után, éppen ott, éppen akkor, éppen annak szeme láttára, akiért tanultam, dolgoztam, erőlködtem, fizetség, hála, elismerés reménye nélkül [...] Ó, mennyivel több nekem ez az ásítás, mintha az álpátosz krokodilkönnye buggyant volna ki szemedből, mikor az istenítéletet kihirdetted előttem!” (102.o.)

Szép példája ez annak, hogy egy-egy szuggesztió pozitív vagy negatív hatása nem mindenkire nézve általános, hanem nagyban függ a befogadó személyiségétől, korábbi tapasztalataitól is.

A műtétet közvetlenül megelőző időszak

„Feltámogatnak a lépcsőn, amelyen soká nem fogok visszajönni... ha visszajövök. A folyosón, közel a lépcsőhöz, egyszerű betegszoba, egy személyre. Két tiszta, sudár termetű, fehér bóbítás ápolónő vesz át, levetkőztetnek, és az ágyba ejtenek. Irataimat elveszik.” (118.o.)

Így érkezett meg Karinthy a stockholmi klinikára. A ruhák és az iratok elvétele már az első pillanatban személytelenséget, arctalanságot közvetít, szintje látjuk magunk előtt, ahogy azok a bizonyos börtönrácsok bezáródnak írónk háta mögött.

Mivel érkezése után semmilyen tájékoztatást nem kapott a továbbiakról, ezért Karinthy másnap reggel műtetre számít, ehelyett azonban egy nővértől megtudja, hogy egyelőre ez nem esedékes:

„...műtétről most szó sincs, engem éppen úgy meg fognak vizsgálni, mint akármilyen beteget, aki jelentkezik. Csodálkozásomra, hogy hiszen tökéletes és hibátlan diagnózist hoztam, megtudtam, hogy az itt csak formáság – udvariasan és tisztelettel átvesznek mindent, de a házi vizsgálat nem marad el. Tehát az is lehet, hogy meg se operálnak? – kértem álmélgodva. Ha a tanár úr nem tartja szükségesnek, miért operálnák?” (120.o.)

Annak ellenére, hogy a műtét elmaradásának lehetősége pozitív várakozást is kelthetne a betegben, jelen helyzetben mégsem szerencsés a nővérenek ez a kijelentése. Egyrészt azt sugallja, hogy a korábbi helyeken nem elég szakszerűen végezték a vizsgálatokat, másrészt azt az érzést keltheti a betegben, hogy az az idő és energia, amit az eddigi kórházi tartózkodások megkívántak tőle, mind hiábavalónak bizonyultak, az egész „tortúra” kezdődik előlről, és ráadásul még az is előfordulhat, hogy ezt a hosszú utazást is feleslegesen tette meg.

Később, miután Karinthy felesége végignézte a klinika egyik betegének agyműtétét, erről az élményéről beszélgetnek írónkkal, aki mindeközben a következőket gondolja:

„Ahelyett, hogy azt kérdezném, amit szűkölvé és vinnogyva kérdez tőlem a tudatom küszöbe alatt, ott, valahol a daganat mögött meghúzódó, összenyomott, megfélemlített vacogó Élőlény: hogy ordított-e és igyekezett-e menekülni a tátott koponyájú vadállat, hogy csurgott-e a vér és a velő a nyitott agyból, hogy nyitott szájjal és fennakadt szemekkel elájult-e végre, hörögve, a kínpadra feszített áldozat – ehelyett úgy érdeklődöm, mintha egy precíziós fizikai kísérletről vagy órajavításról volna szó.” (123.o.)

Ez a részlet tökéletes betekintést enged a kritikus állapotban lévő beteg félelmeibe, ahogy mindig a legrosszabbra gondol, akár elszakadva a realitástól, és mivel ő ezt nem kommunikálja a külvilág felé, a külvilágnak pedig magától sejtelve sincs arról, hogy ilyesmi járhat a beteg fejében (lévén, hogy ők nem kritikus állapotban vannak), ezért egyedül marad ezzel a félelmével. Amilyen szenvedéllyel írja le a fentebbi sorokat, abból azt is tetten érhetjük, ahogy a beteg mindent magára

vonatkoztat, egyértelmű számára, hogyha egy másik beteggel esetleg megtörtént ilyesmi, akkor vele is biztosan így lesz, nincs más variáció.

A következő kiemelt részletben Karinthy egyik fürdetését írja le:

„Kövér, kedves néninek adnak át. Csak nem?... De igen, ő fürdet meg, már tépi is le rólam a köpenyt, belefektet a kádba, húzza rám a vizet, erőteljesen csutakolni kezd. Igaz. Svédországban vagyunk, ahol nem számít a meztelenség. Fürdetéshez asszonyok jobban értenek, ez a szempont fontosabb, mint a konvencióké. Egy perc múlva behunyt szemekkel adom át magam, ahogy ötéves koromban tettem...” (124.o.)

Az, hogy nem azonos nemű ápoló végzi a fürdetést, meglehetősen zavarba ejtő, sérti a betegek méltóságát és nagyban fokozza a kiszolgáltatottság érzését is. Karinthy azonban szépen átkeretezi magának a helyzetet azzal, hogy ez most egy idegen ország, számára idegen szokásokkal, viszont itt ez természetesnek számít, mindenki így csinálja, ráadásul feltehetően praktikussági szempontja is van, hiszen ha valamit egy nő jobban el tud végezni, akkor neki is minden bizonnyal úgy lesz a legjobb, ha egy nő mosdatja (cipőt a cipőboltból ugyebár), így sikerül feloldania kezdeti szorongását.

A műtét

A műtét teljesen éber állapotban zajlik, ezért elejétől a végéig követhetjük, hogy mi minden történik Karinthyval és, hogy ezek milyen hatással vannak rá. Különleges és egyben hátborzongató élmény olvasóként, hogy szinte úgy érezhetjük magunkat, mintha mi is ott feküdnénk mellette a műtőasztalon.

A hosszas beavatkozás egészen végigfut a tanácstalanság érzése. Annak ellenére, hogy Karinthy ébren van, nem tájékoztatják őt arról, hogy miket csinálnak vele (ráadásul az elkapott néhány szót nem is érti a nyelvi akadályok miatt), erre a kiszolgáltatottságra szerzőnk eleinte némi érdeklődéssel teli bizonytalansággal és méltatlankodással reagál (találgatja, hogy vajon éppen mi törtéhet), majd fokozatosan válik egyre kétségbeesettebbé, máskor pedig dühössé:

„Fekszem a hátamon, a tetőre pislogok és várok, a kínos tisztaságban. Járkálnak körülöttem, halk szavakat hallok, komikusan hat rám a suttogás, mit suttognak, miért oly tapintatosak? Nem azért hoztak ide, hogy tapintatosak legyenek velem. (139.o.) [...] Hideg vas csiklandozza a tarkóm. Aztán alattomos sebességgel berregni kezd rajta. Ismerem a hangot. A hajamat nyírják. (139-140.o.) [...] Fejem búbján diszkrét szúrás. Ez nyilván injekció. Vajon a tanár áll már ott? Valószínű, oldalt két fehér köpeny libeg. (140.o.) [...] Pokoli dübörgés. Süvöltve, gyorsuló sivitással egyre gyorsabban és hangosabban és magasabb hangon sivitva óriási acélfúró szalad be a koponyámba. (140.o.) [...] Mi ez, több fúrás nem lesz? Sebesen szaladgálnak körülöttem, a két köpeny eltűnt. (140.o.) [...] Most mozdulatlanra merevítették a fejem, le van szorítva, mint a guillotine nyakcsíptetőjében. Lefelé meredve vödört látok az arcom alatt, fenekem még üres. Rándul két kezem és lábam, érzem, ahogy szíjazzák, kétoldalt. (141.o.) [...] Valami szörcsög – meddig tart ez a kotorászás, hohó, uraim! én szépen, udvariasan hallgatok, láthatják, de meddig tart ez a kaparászás? talán mégis megtisztelnének... valamit velem is közölni. Végre én is itt vagyok, ha szabadna kérnem, és egy kicsit engem is érdekelne (144.o.) [...] stb.”

Teljes a kiszolgáltatottság, minden mozzanat csak úgy megtörténik Karinthyval, anélkül, hogy tudná mit csinálnak, és azt éppen miért, illetve hogy mi lesz a következő lépés. Mivel hason fekszik,

arccal a műtőasztal egy mélyedésében és végtagjai le vannak szíjazva, ezért semmilyen eszköze nincs rá, hogy valahogy kommunikáljon a műtős csapattal. Az arc alá tolt vödör, bár nyilván nagyon praktikus a takarítás szempontjából, azonban ha szerzőnknek eddig nem volt hányingere, ettől biztosan megjött az is.

A műtét alatt az egyetlen Karinthy felé irányuló kommunikáció az, hogy Olivecrona (a sebész) néha megkérdezi tőle, hogy „*Wie fühlen Sie sich jetzt? [Hogyan érzi most magát?]²”*. Azonban már ez az apró figyelmesség (aminek valószínűleg orvosi okai is vannak, hiszen követni kell műtét közben, hogy a beteg még reakcióképes-e) nagyon pozitív hatással van rá, úgy érzi, hogy Olivecrona biztató, valamint részvétet és megértést tanúsít iránta. Így ezzel az egy, többször elismételt mondattal sikerül elérnie azt, hogy írónk a műtős csapat tagjának tekintse magát és némi kontrollt érezhessen a kezében (mi lett volna, ha Olivecrona SASilag is képzett?!):

„*Próbálok megfeszíteni a nyakam, az-az érzésem, mintha nekem is segíteni kellene (142.o.) [...] Igen, együtt dolgozunk, nekem éppúgy vigyáznom kell, mint neki, milliméterek ezredrészén múlik minden.*” (143.o.)

Nagyon magával ragadó, ahogy a műtét vége felé Karinthy helyzetének abszurditásáról ír:

„*Ijesztőbb minden fájásnál, hogy valószínűtlen. Valószínűtlen, hogy ember itt feküdjék az asztalon, felbontott koponyával, agyveleje a külvilágban – valószínűtlen, nem való ez, illetlen ez, hogy mégis él – nemcsak hogy él, ébren van és gondolkodik. Nem illik ez, nem szép, nem természetes [...] Szégyellem magam. Gyerünk, gyerünk, takarják már be meztelen agyvelőmet.*” (145.o.)

Ezen a ponton, a kiszolgáltatottság mellett megjelenik a szégyen érzése is. És valóban; hogyan őrizhetné meg valaki méltóságát olyankor, amikor nemhogy a teste, de még az agyveleje is fedetlen?

A következő részlet már a műtétet követő ébredés idejéből származik:

„*Két nagy, fehér krizantém. Mondom, hogy krizantém. Itt van, hát itt van az orrom előtt, nem vatta és nem géz, krizantém. Oldalt pislogva, ahogy előbb a köpeny szélét néztem – éppen látható a tollseprőhöz hasonló virágfej. De hogy került ide? Lássuk csak. Furcsa dolgok, egy ilyen északi műtőben. Jó, jó, nyugalom, lássuk csak, mindjárt megfejttem. Ahá, tudom már. Reakció-ellenőrzés, mint a többi, a vér mérés és a kérdések. Szaglásomat akarják ellenőrizni, hogy megvan-e még, azért tolták ide, az orrom elé. De hisz a krizantémnek nincs szaga. És most dermeszt meg a riadalom. Atyaúristen – ravatalon fekszem? De nem. Egyszerre ráeszmélek, mint mikor éjszaka az ember végre visszafordítja a képzeletben megfordult ágyat, vagy a hátára fordított bogár, mikor forogni kezd: ráeszmélek, hogy az arcom fölfelé van már fordítva, nem lefelé. Szobámban feküdtem, hátamon, az ágyamban. Az éjjeliszekrényen karcsú vázából szökken ki a két krizantém sudár dereka.*” (158-159.o.)

Ez a példa remekül illusztrálja, hogy a tájékozatlan beteg mennyire intenzíven monitorozza a környezetét, belekapaszkodik minden felé érkező apró ingerbe, és megpróbál azokból következtetéseket levonni aktuális helyzetére vonatkozóan, összerakni egy képet, amibe illeszkedik az éppen begyűjtött, apró információ-darabka, azonban ez a kép sok esetben egyáltalán nem felel meg a valóságnak, esetenként sokkal zordabb annál, így nagy riadalmat kelthet a betegekben. Ezért is fontos, hogy a körülöttük dolgozó személyzet vagy a hozzátartozók még a számukra olykor evidensnek tűnő részletekről is felvilágosítást adjanak nekik (akár többször is), hogy ne induljon el bennük egy negatív és téves asszociációs hullám.

A kórház elhagyása

Három héttel a műtét után, amikor Karinthy már nagyon vágyott rá, hogy Olivecrona legalább felülni engedje, a következő történt:

- „Na, mi újság?
- Fel szeretnék ülni, tanár úr.
- Felülni? Miért éppen felülni? Álljon fel és járjon.

Olyan volt, mint egy álom, a bibliából. Felültem, egymás után emeltem fel lábaim, letettem a padlóra. Aztán kiegyenesedtem. A kötél táncos áll így fel, produkciója csúcspontján, a sodrony közepén, karjait lengetve, egyensúlyozva, a Niagara fölött. Aztán két lépést tettem, megálltam, megint tettem két lépést.

- Na, hiszen egész jól megy – hallom Olivecrona hangját, egész természetesen és jóindulatúan, mintha valami apróságról volna szó. – Mikor akar kimenni?

A józan hangtól kijózanodok. Tréfásan felelek, akasztófahumorral.

- Holnap.
- *Ahogy tetszik. Holnap reggel elhagyhatja a kórházat.” (180.o.)*

Olivecrona ebben a jelenetben egy szempillantás alatt, két mondatával kiemeli Karinthy a betegstátuszból. Amiatt, hogy a kezelési folyamatban legnagyobb tekintéllyel rendelkező személy játszi könnyedséggel „felszabadította” írónkat hosszú hetek óta tartó beteg-szerepéből, olyasmit is meg tudott csinálni, ami addig eszébe sem jutott. A „kimondás” által, lehetővé vált az, ami egy perccel korábban még lehetetlennek tűnt. Úgy látszik a szavaknak valóban teremtő erejük van – főleg, ha azok szuggesztiós természetűek!

„Tudom, hogy örültség, műveltségem és pozitívizmusom tiltakozik ellene: mégis (efféle babonák végigkísérték életemet) az a makacs gyanú kínoz, hogy akkor kezdődött a dolog, mikor ezt kimondtam – a gyermek akkor született, nem is akkor: attól, hogy megneveztem. A dolgok azáltal lesznek, hogy nevet adunk nekik, és ezzel lehetségesnek tartjuk őket, minden, amit lehetségesnek tartunk, meg is történik. A valóságot az emberi képzelet teremti. Esetünkben olyanformán, hogy a kutatást egy irányba terelte, elterelte más utakról, talán az igazitól.” (79.o.)

Hivatkozások

1: A dolgozat elkészítéséhez a regény, budapesti Akkord Kiadó, Talentum Diákkönyvtár sorozatában, 2003-ban megjelent kiadását használtam.

2: A német részek pontos lefordításában Vig Zsuzsanna volt a segítségemre.